

Szóbeli tan – Rabbinikus irodalom

Válogatott fejezetek a Misnából

*1. Bevezetés, történeti áttekintés,
émikus és étikus perspektívák*

Biró Tamás

birot@or-zse.hu, <http://birot.web.elte.hu/>

2020. február 12.

Praktikus dolgok

- A kurzus honlapja: <http://birot.web.elte.hu/courses/2020-Misna/>
<http://birot.web.elte.hu/Misna> *(a félév végéig)*
- Sillabusz: <http://birot.web.elte.hu/courses/2020-Misna/Misna-2020.pdf>
- Biró Tamás: birot@or-zse.hu , birot@birot.hu
<http://birot.web.elte.hu/>, <http://www.birot.hu/>
- Fogadóóra: hétfő 11:00 – 12:00 + emailés egyeztetés alapján.
- Pótlás, ha elmaradna óra?

Praktikus dolgok

1. éves MA-sok számára:

- A kurzus kódja: KT-103
- A kurzus kreditértéke: 4 kredit (azaz $4 \times 30 = 120$ munkaóra)
- A kurzus időpontja: 13:00 – 14:30

Követelmények

Jegyszerzés:

- (A) 1 kredit: rövid írásbeli teszt a vizsgaidőszak elején az előadásokon elhangzott fogalmakból.
- (B) 1 kredit: vizsga a vizsgaidőszakban a héber szövegolvasásokon feldolgozott szövegekből.
- (C) 1 kredit: a félév során 5 alkalommal írásbeli reflexió benyújtása a primer vagy szekunder irodalomról, előre kiadott szempontok alapján, az adott cikk vagy fejezet órai feldolgozása előtt 24 órával leadva.
- (D) 2 kredit: rövidebb szemináriumi dolgozat, a vizsgaidőszak harmadik hetéig leadva.
- (E) 4 kredit: hosszabb szemináriumi dolgozat, a vizsgaidőszak harmadik hetéig leadva.

Követelmények

Felhasznált szövegkiadások

Szövegolvasás héberül:

- Albeck, Hanokh (ed., comm.), *Sisa szidré Misna* [héberül, több kiadás] (Jeruzsálem: Moszad Bialik – Dvir, 1980).
- Kehati, Pinchas (ed., comm.), *Mishnayot Mevuarot* [héberül, több kiadás].

Szövegolvasás fordításban:

- Blackman, Philip (transl., etc.), *Mishnayoth* [kétnyelvű héber-angol kiadás] (Gateshead: Judaica Press, 1983²).

Követelmények

*Mint mazsolaszemek
egy mazsolás kalácsból...*

Javasolt irodalom: szemelvények

- Molnár, Ernő (szerk.), *A Talmud könyvei* (eredeti kiadás: Budapest: Korin Testvérek 1921–1923; reprint: Budapest: IKVA, 1989).
- Scheiber Sándor (szerk., jegyz.), *A feliratoktól a felvilágosodásig* (Múlt és Jövő, 1997).
- Frisch Ármin (szerk., jegyz.), *Szemelvények a Biblia utáni zsidó irodalomból* (Budapest: Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., 1906; reprint: Budapest: Auktor Kiadó, é.n.).
- Domán István (válog., ford.), *A Babilóniai Talmud* (Origó-Könyvek, 1994, 2007²)
- Jólesz Károly, *Kincsestár: Talmudi legendák, hászid bölcsek és bölcsességek* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1996).

Követelmények

Javasolt irodalom: alapfogalmak

- Steinsaltz, Adin, *The Essential Talmud* (New York: Basic Books, 1976, 2006²).
- Steinsaltz, Adin, *The Talmud – The Steinsaltz Edition: A Reference Guide* (New York: Random House, 1989).
- ...

Követelmények

Javasolt irodalom: általános bevezetők

- Stemberger, Günter, *A zsidó irodalom története* (Budapest: Osiris, 2001).
 - Strack, Hermann L. és Stemberger, Günter, *Introduction to the Talmud and Midrash* (Minneapolis: Fortress Press, 1992). (Megj.: korábbi és német kiadások is léteznek.)
 - Fonrobert, Charlotte Elisheva and Jaffee, Martin S. (eds.), *The Cambridge Companion to the Talmud and Rabbinic Literature* (Cambridge U. Press, 2007), különösen pp. 1–9.
-
- ❖ További javasolt irodalom folyamatosan a félév során + kérésre is.
 - ❖ Honlapon jelszóval védett anyagok. (misna/misna)

Követelmények

Következő hétre:

- Fonrobert and Jaffee (eds., 2007, pp. xiii–xx, pp. 1–9; [pdf](#) a honlapon)
- Stemberger (2001, pp. 62–74; [pdf](#) a honlapon)

Szövegolvasás:

szövegeket lásd a honlapon!

- most, az óra második felében: m *Avot* 1. fejezet.
- jövő héten, az óra második felében: m *Ber* 1. fejezet 1. misna

A szövegek mindig legyenek maguknál
(kinyomtatva vagy digitálisan)

m *Ber* 1: több fordítás is elérhető a honlapról...
Kinek melyik tetszik?

Szent szövegek

és azok kommentárjai

Írásbeliséggel rendelkező vallások szentiratokkal

- Kánon, kanonizáció:

1. Lezárják az adott szövegkorpuszt.
2. A korpusz társadalmi (kulturális, vallási) jelentőségre tesz szert.
3. Az iskolai tananyag részévé, sőt központi elemévé válik (régebben bemagolták).
4. Hivatkoznak, utalnak rá (explicit és implicit formában egyaránt).
Intertextualitás: az egyik szöveg, bizonyos céllal, utal a másik szövegre, vagy idéz belőle.
5. Értelmezik (exegézis, hermeneutika), kommentárok születnek hozzá.

Példák:

- A homéroszi eposzok kanonizálása: a görög-római világ alapszövege.
- Irodalmi kánon, történelmi kánon... (érettségi tananyag).
- Az írásbeliségre épülő vallások szent iratai.

Ld. a következő diákat.

A szent szövegek kommentálása

- A kommentár mint szellemi magatartás. A kommentárokat is kommentáljuk.
- A szent szövegek nyelvezete *archaizálódik*:
 - Idővel változik a nyelv (zsidók esetén: áttérés az arámira, majd judeo-nyelvekre).
 - A kanonizált szöveg nyelve egyre régebbinek hangzik (archaikus nyelv), majd...
 - ... egyre kevésbé lesz érthető – *magyarázni kell* a nyelvet.
- A szent szövegek mint a teológia, etika és a vallásjog forrása:
 - A leírt szöveg nem beszél. Minden értelmezés kérdése (pl. parancs? kérdés? irónia?). (Héber Biblia: magánhangzók hiányában még több jelentés lenne lehetséges.)
 - Ami leírva: mit jelent pontosan? adott szituációban hogyan alkalmazandó? stb.
 - Ami nincs leírva, de „oda értendő”.
 - Akár leírva, akár nem: *miért?*

A szent szövegek kommentálása

Egy példa:

• Exod. 23:19, Exod. 34:26 és Deut. 14:21:

לֹא-תִבְשֵׁל גְדִי בְחֵלֶב אִמּוֹ

• Szokásos fordítás: „ne főzd meg a gödölyét anyja tejében”.

• De miért? Felmerülő kérdések:

• Hogyan olvassuk ki (az eredetileg pontozatlan) szöveget?

ḥēleb 'zsiradék'

ḥālāb 'tej'

• Akkor most mi a jelentés: 'anyja tejében' vagy 'anyja zsiradékában'?

• Mi következik ebből: nem főzhetem [meg] a gödölyét az anyja tejében × 3.

• **Szóbeli tan**: 1. emlősállat húsát nem főzhetem tejben; 2. [más által] együtt főzött tejes-húsost nem fogyaszthatok; 3. hasznát sem húzhatok belőle (+ rabbinikus tilalom a szárnyashúsra, étkészletre, stb. vonatkozóan).

• Mi az oka a tilalomnak? Más előírásokkal kapcsolat? Mire (nem) érvényes?

A kommentálás,
értelmezés folyamata

Szóbeli tan

(I. Mózesnek):

ḥālāb 'tej'.

Deut. 6:4–9

[RUF] ⁴Halld meg, Izráel: Az ÚR a mi Istenünk, egyedül az ÚR! ⁵Szeresd azért az URat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes erődből! ⁶Maradjanak a szívedben azok az igék, amelyeket ma parancsolok neked. ⁷Ismételgesd azokat fiaid előtt, és beszélj azokról, akár a házádban vagy, akár úton jársz, akár lefekszel, akár fölkelysz! ⁸Kösd azokat jelként a kezedre, és legyenek fejdíszként a homlokodon; ⁹írd föl azokat házádban ajtófélfáira és a kapuidra!

*milyen kérdéseik
merülnek fel?*

Deut. 6:4–9

[RUF] ⁴Halld meg, Izráel: Az ÚR a mi Istenünk, egyedül az ÚR! ⁵Szeresd azért az URat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes erődből! ⁶Maradjanak a szívedben azok az igék, amelyeket ma parancsolok neked. ⁷Ismételgesd azokat fiaid előtt, és beszélj azokról, akár a házádban vagy, akár úton jársz, akár lefekszel, akár fölkelysz! ⁸Kösd azokat jelként a kezedre, és legyenek fejdíszként a homlokodon; ⁹írd föl azokat házádban ajtófélfáira és a kapuidra!

KOMMENTÁR

?

?

?

Deut. 6:4–9

[RUF] ⁴Halld meg, Izráel: A Istenünk, egyedül az ÚR! ⁵Szeresd azért az URat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes erődből! ⁶Maradjanak a szívedben azok az igék, amelyeket ma parancsolok neked. ⁷Ismételgesd azokat fiaid előtt, és beszélj azokról, akár a házádban vagy, akár úton jársz, akár lefekszel, akár fölkelysz! ⁸Kösd azokat jelként a kezedre, és legyenek fejdíszként a homlokodon; ⁹írd föl azokat házádban ajtófélfáira és a kapuidra!

שמע ישראל יהוה אלהינו יהוה אחד ואהבת את יהוה אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוה היום על לבבך ושללתיכם לבבך והברת עם בשבועתך בביטתך ובכחוקך בדררך ובשכנתך ובקומך וקילדנתם לאות על ירך והיו לשטפות בין עיניך וכרת בדתם על כל מזוזה בידתך ובשעריך

kézre való tefillin

fejre való tefillin

mezuzza

Deut. 6:4–9

[RUF] ⁴Halld meg, Izráel: Az ÚR a mi Istenünk, egyedül az ÚR! ⁵Szeresd azért az URat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes erődből! ⁶Maradjanak a szívedben azok az igék, amelyeket ma parancsolok neked. ⁷Ismételgesd azokat fiaid előtt, és **beszélj azokról**, akár a házádban vagy, akár úton jársz, akár **lefekszel**, akár **fölkelsz!** ⁸Kösd azokat jelként a kezedre, és legyenek fejdíszként a homlokodon; ⁹írd föl azokat házádban ajtófélfáira és a kapuidra!

KOMMENTÁR

A Sema

? elmondásának a parancsolata

? Jövő héten Misna Berakhot 1:1

?

Honnan származnak ezek az
értelmezések? Két narratíva

Mi a Misna? 1. válasz:

- A Tóra kanonizálása: valószínűleg kb. a perzsa korban.
- A teljes *Héber Biblia (Tanakh)* kanonizálása: i.sz. 1. század vége, 2. sz. eleje, a második Szentély pusztulása után (a hagyományos felfogás szerint: "javnei / jamniai zsinat").
- Kanonizálás = lezárás? Elindul az értelmezés (interpretáció, exegézis)...
- ... amely szóban folyamatosan továbbhagyományozódik és fokozatosan bővül.
- A szóbeli hagyomány írásban történő rögzítésének a tilalma. Azonban:
- I.sz. 2. században több próbálkozás a rendszerezésre (Rabbi Akiva, Rabbi Meir...).
- I.sz. 200 körül rabbi **Jehuda ha-Naszi** szerkeszti meg.
- Rögzíti: írásban? avagy az első korban még szóban hagyományozódik tovább?
- Korabeli beszélt nyelven ("misnai/rabbinikus héber"), nem az irodalmi norma.

*Sok lépésben
fogjuk finomítani*

Mi a Misna? 2. válasz:

Hagyományos rabbinikus narratíva:

- Írott tan *Tora se-bikhtav* תורה שבכתב
Tóra (Mózes öt könyve): *Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium.*
- Szóbeli tan *Tora se-be-al-pe* תורה שבעל-פה
„Használati utasítás”:
 - Tóra-értelmezési módszerek (hermeneutikai szabályok)
 - A Tórában explicit formában nem leírt további részletek
 - ...

*A rabbinikus zsidóság
„alapdogmája”:
Mózes mindkettőt
egyformán megkapta
a Sínai-hegyi
kinyilatkoztatás során*

A szent szövegek kommentálása

„Kohn egy becsületes ember.
Bocsánatot kérek.”

A **szóbeli tan** dogmája mint
a rabbinikus értelmezés legitimációja:
„a mi értelmezésünk az egyedüli helyes,
mert Istentől és Mózesből származik”.

- Autoritatív, pl. rabbinikus és egyházi értelmezési hagyományok, szunna.
- Síita iszlám, karaita zsidóság, reformáció: az értelmezési hagyomány elvetése.
Sola Scriptura = 'egyedül a Szentírás'. Luther: a Szentírás önmagát magyarázza.
(egyúttal az autoritatív értelmezést képviselő tekintély megkérdőjelezése → egyházszakadás)
„Szól”-e hozzánk a Biblia? Értelmezhető-e a szent szöveg *önmagában* ?
- Posztmodern (pl. *Stanley Fish*): az értelmezés szabad, de a lehetséges értelmezéseknek határt szab az értelmezési közösség (*interpretative community*).

Az étikus és az émikus perspektíva

Nézőpontok

émikus

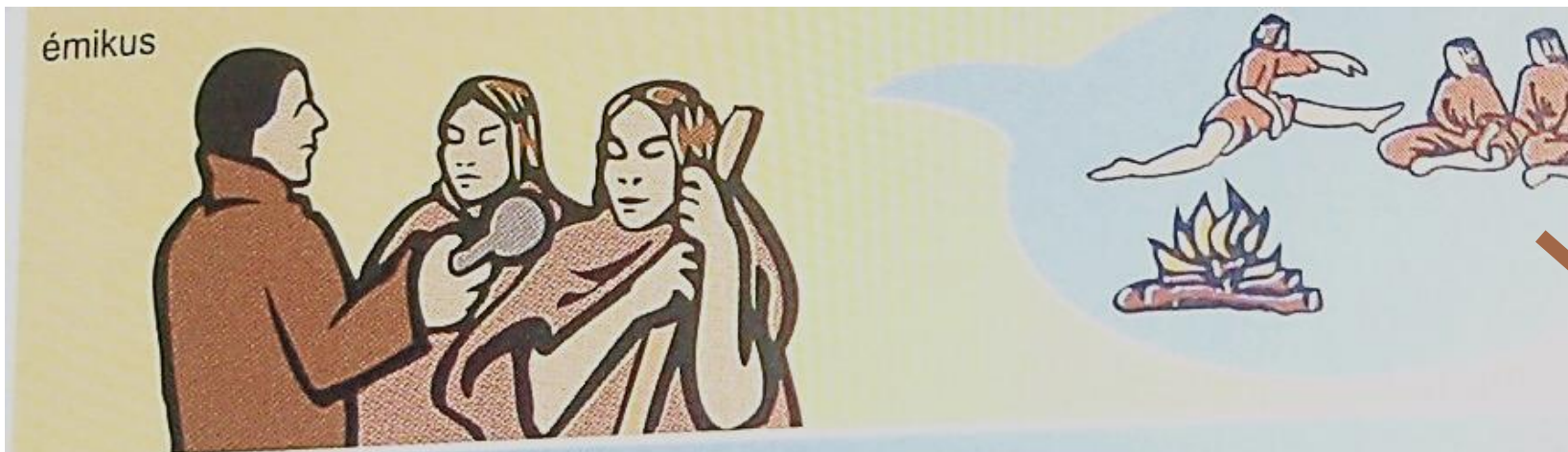
vs.

étikus

„A kultúra szemüvegén keresztül”

„madár-távlatból”

• Émikus:

• Étikus:

1. a kutató

3. a kutató által kutatott vallási rítus

2. az informáns = adatközlő

„A kultúra
szemüvegén
keresztül”

Nézőpontok

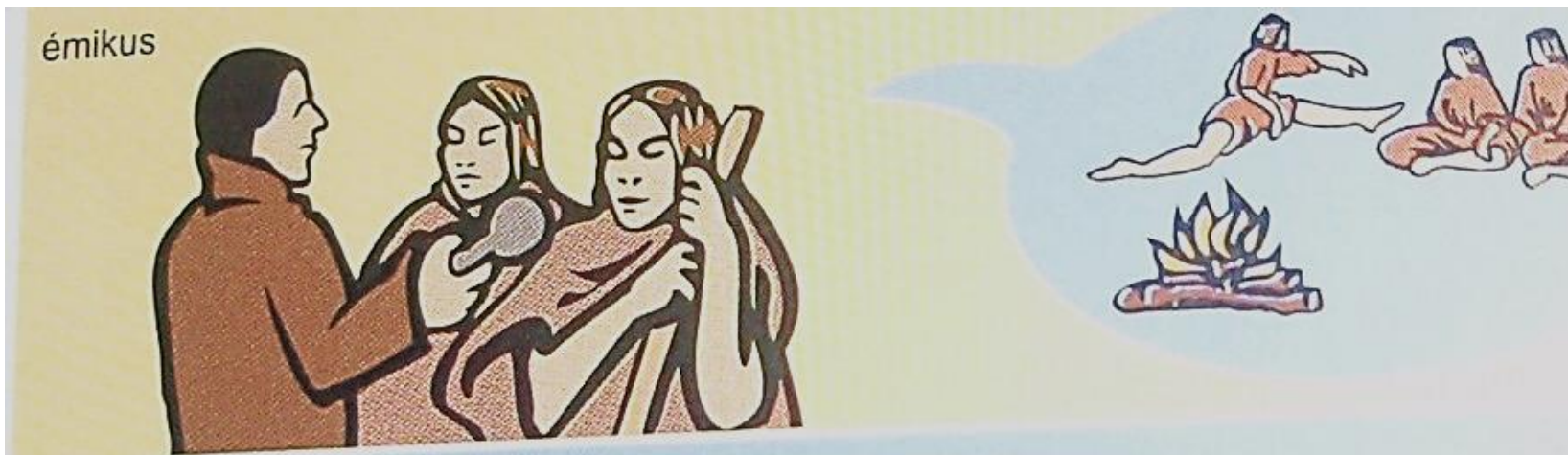
émikus

vs.

étikus

„madár-
távlatból”

- Émikus:

- Étikus:

Az **informánsok** mesélik el és értelmezik a vizsgált rítust a **saját szavaikkal**, a **saját nézőpontjukból**.

A **kutató** meséli el és értelmezi a vizsgált rítust, a **saját** (európai v. tudományos) **nézőpontjából**, a **saját** (európai v. tudományos) **fogalmaival**.

Nézőpontok

émikus

vs.

étikus

„A kultúra szemüvegén keresztül”

„madár-távlatból”

- Étikus:

- Émikus:

- Interaktív:

A kutató
nézőpontja.

A kutató átadja
a nézőpontot a
közösség egyik
tagjának.

A kutató és az
informáns
közösen,
egymás
nézőpontjára
reagálva
értelmezik a
látottakat.

Nézőpontok és fogalmak

émikus

vs.

étikus

„A kultúra szemüvegén keresztül”

- **Émikus nézőpont / fogalom:** az *insider* nézőpontja, fogalmai.

A kultúra vagy vallási közösség tagjának a nézőpontja, fogalmi rendszere, ahogy ő látja saját kultúráját, vallását, és ahogy / amely fogalmakkal ő azt értelmezi, magyarázza.

NB: Egyesek szerint a kutatónak is ezt a nézőpontot, fogalomrendszert kell átvennie.

- **Étikus nézőpont / fogalom:** az *outsider* nézőpontja, fogalmai.

„madár-távlatból”

Univerzális, kultúrafüggetlen nézőpont és fogalomrendszer, amellyel a kutató kívülről igyekszik leírni, értelmezni, magyarázni az adott kultúrát, vallást.

NB: Sokan nem hisznek abban, hogy kultúrafüggetlen nézőpont létezhet. Úgy vélik, a kutató ilyenkor saját kultúrájának a fogalmait erőlteti rá az idegen kultúrára.

Nézőpontok és fogalmak

émikus

vs.

étikus

„A kultúra szemüvegén keresztül”

- **Émikus nézőpont / fogalom:** az *insider* nézőpontja, fogalmai.

Émikus fogalmak:
rabbi, zsinagóga...

zösség tagjának
és ahogy / am

Émikus fogalmak:
*Tora mi-Szinaj,
szóbeli tan dogmája...*

rendszer, ahogy ő látja
mezi, magyarázza.

NB: Egyesek szerint a kutatónak is ezt a nézőpontot, fogalomrendszert kell átvennie.

- **Étikus nézőpont / fogalom:** az *outsider* nézőpontja, fogalmai.

Étikus fogalmak:
*zsidó pap,
zsidó templom...*

etlen nézőpo
k leírni, érte

Étikus fogalmak:
*zsidó vallási specialista,
zsidó szakrális tér...
eredetnarratíva...*

elylel
t kultúrát, vallást.

„madár-
távlatból”

NB: Sokan nem hisznek abban, hogy a kutató ilyenkor saját kultúrájának a jogait erőlteti az idegen kultúrára.

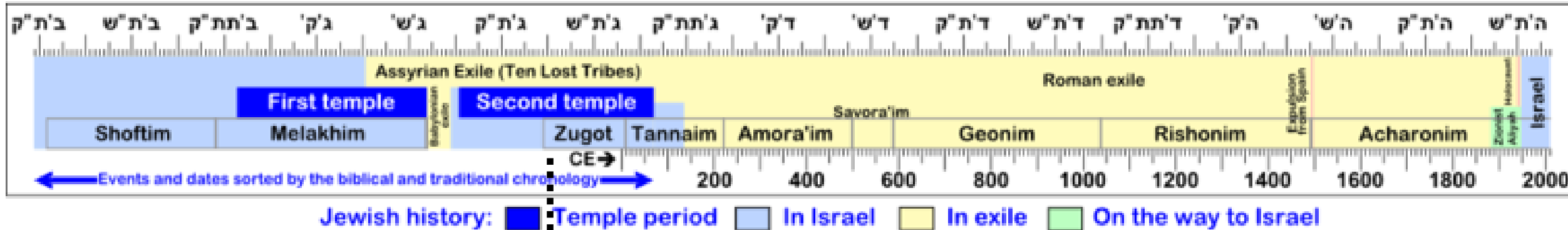
Függelék:

történelmi áttekintés

Mi a Misna?

*Sok lépésben
fogjuk finomítani*

- Zsidó történelem és a (rabbini) zsidó vallás forrásai dióhéjban

Héber Biblia (TaNaKh תנ"ך):

- Tóra (תורה)
- Próféták (Neviim, נביאים)
- Szentiratok (Ketuvim, כתובים)

Rabbini irodalom:

- Késő-ókor: Misna, Talmud, midrások...: *tannák* és *amorák*
- Középkori és újkori rabbini irodalom: *gaonok*, *risonim*, *aḥronim*.

Excursus: a zsidó történelem kulcsévszámai

(erősen hagyományos narratíva – nem a szak szemlélete!)

*Történelemórakon
finomítandó*

- Bibliai narratíva, a hagyományos (de nem a vallásos zsidó) történetírás évszámaival:
i.e. 13. sz.: Egyiptomi kivonulás, pusztai vándorlás, 1010-970: Dávid királysága,
970-930: Salamon királysága, első szentély, 930: Júda és Izrael kettéválása.
- Első szentély kora és a babiloni fogság:
721: Északi királyság (Izrael) pusztulása,
587 (586): Első jeruzsálemi szentély pusztulása, 586-536 : Babiloni fogság.
- Második szentély kora:
539-332: Perzsa korszak 516: Második szentély felépítése
332: Nagy Sándor Jeruzsálemben 320-: Júda ptolemaida uralom alatt
198-167: Júda szeleukida uralom alatt 167-: Hasmoneus felkelés
i.e. 63: Pompeius Jeruzsálemben 66-70: Zsidó háború Róma ellen
i.sz. 70: Jeruzsálem és a második szentély pusztulása 132-135: Bar Kochba.

Excursus: a zsidó történelem kulcsévszámai

(erősen hagyományos narratíva – nem a szak szemlélete!)

*Történelemórakon
finomítandó*

- Késő ókor:
200 körül: Jehuda ha-Naszi és a *Misna*
350 (450) k.: *Palesztinai Talmud* lezárása
500 körül/után: *Babiloni Talmud* lezárása.
- Középkor:
638: Arab hódítás Palesztinában
1038: Gaoni korszak vége Babilóniában
1040-1105: Rasi (Rabbi Slomo Jic'haki)
1135/8-1204: Maimonides
1492: Zsidók kiűzése Spanyolországból.
- Újkor:
1488-1575 Rabbi Jozsef Karo
1729-1786: Moses Mendelssohn
19(41)-1945 Holocaust
1948: Izrael Állam megalapítása.
- **Misnai kor kapcsán lásd még:** Fonrobert & Jaffee (eds., 2007), pp. xiii-xvi.
- **Dióhéj ld. még:** Simon Dubnov, *A zsidóság története* [61.Dub.5] függeléke.

A klasszikus rabbinikus irodalom térben és időben

*Sok lépésben
fogjuk finomítani*

	Palesztina	Babilónia
<i>Tannaitikus kor:</i> (kb. 70 – kb. 220)	Misna Toszefta Halakhikus midrásgyűjtemények ...	---
<i>Amorai kor:</i> (kb. 220 – kb. 500)	Jeruzsálemi Talmud aggadikus midrásgyűjtemények ...	Babilóniai Talmud

A Misna szerkezete

- Hat rend (*szeder*, סדר)

1. *Zeraim* ('magvak')

2. *Moed* ('ünnep, idő')

3. *Nasim* ('nők')

4. *Nezikin* ('károk')

5. *Kodasim* ('szentségek')

6. *Tohorot* ('tisztaság[ok]')

- 63 traktátus (*maszekhet / maszekhta*, מסכת / מסכתא)

- 525 fejezet
(*perek*, פרק)

- 4224 misna משנה
(kisbetűvel!)

Minden héten kb. 1 fejezetet olvasunk a szövegolvasásokon

Ezen a héten:

Nezikin rend > *Avot* traktátus > 1. fejezet

Jövő héten:

Zeraim rend > *Berakhot* traktátus > 1. fejezet

Követelmények

Következő hétre:

- Fonrobert and Jaffee (eds., 2007, pp. xiii–xx, pp. 1–9; [pdf](#) a honlapon)
- Stemberger (2001, pp. 62–74; [pdf](#) a honlapon)

Szövegolvasás:

szövegeket lásd a honlapon!

- most, az óra második felében: m *Avot* 1. fejezet.
- jövő héten, az óra második felében: m *Ber* 1. fejezet 1. misna

A szövegek mindig legyenek maguknál
(kinyomtatva vagy digitálisan)

m *Ber* 1: több fordítás is elérhető a honlapról...
Kinek melyik tetszik?

Viszlát következő alkalommal!